

Tako nekako se mi vidi literarna karta novejše in najnovejše srbsko-hrvatske književnosti, razdeljene po regionalističnem principu, ki pa ni popolen, kajti rabiti se da z uspehom samo pri izrazitih realistikih, za larpour-lartistične pesnike in egocentrične poetične anarhiste, »nadrealiste« pa seve samo deloma. (Dalje)

Tine Debeljak

ZAPISKI

Obračun s povojnim duhom

Kar po naključju mi pride pod roke najnovejša knjiga mladega in nadarjenega francoskega avtorja Henryja de Montherlanta, imenovana »Mors et vita« (v nji je ponatisnjen pisateljev sloviti »Chant funèbre pour les morts de Verdun«). Posebej sem se ustavil ob teh-le vrsticah:

»Mnogokrat sem se žalostil, ko sem naletel na izpade proti »starim«, izpod peres ljudi moje starosti, ki jih cenim. Povedal bi jim bil rad, da se mi vidi v večini primerov osebnost šestdesetletnika, sedemdesetletnika, osemdesetletnika mnogo privlačnejša in pomembnejša od osebnosti dvajset — ali pet in dvajsetletnika. — Za kaj pa gre prav za prav? Ali ne gre morda čisto enostavno za »Pojdi proč, da se postavim na tvoje mesto«, za »Dovolj smo vas gledali«, to se pravi, za tako zvano borbo generacij?

»V tem primeru veljata dve besedi. Gibanje, v katerem hoče vsaka generacija, kadar pride v moška leta, pehniti prejšnjo v grob, je postava narave, korak plemenskega genija, potemtakem dejstvo, ki ga moraš jemati v poštev. Resnoben človek se bo potrudil, da se ta pojav okrog njega izvrši čim tiše mogoče; zakaj kdor dela »kss... kss...« bodisi na cesti ali na tiskanem papirju, utegne biti dosti nizke vrste mož. Nobenega pomena pa ni prisoditi v zrokom, ki jih navaja mlada generacija pri pokopavanju starejše generacije; navdihnjeni od fiziološke nujnosti, iščejo mladeniči deklet. Ta naravni nagon je razumljiv in opravičljiv. Toda razlagam in opravičilom, ki jih za to v takem primeru navaja mladenič sam (njeni biserni zobje, alabastrni soj njene polti...) se samo prijazno nasmehneš.«

»Razumimo torej — prave — bojevnike, kadar zaničujejo »stare«: to je zanimiva in celó zadovoljiva manifestacija, ki podpričuje, da je vse v redu. Toda preveriti nas ne morejo.«

Takšne besede mladega človeka pisatelja, ki nesporno velja za enega izmed največjih predstavnikov mlade generacije, so gotovo dokaz — ali vsaj znamenje — da je nastopil za »povojno« generacijo čas iztreznjenja, da »povojni duh« že slači obleko impertinence, pustolovnosti, zaljubljenosti — kakor že hočemo imenovati tisti nagon pokopavanja na eni in »razživljanja« na drugi strani. Znamenje, pravim, so te besede, da je »povojna« generacija že na poti, da zavzame svoje postojanke v življenju, da je na pragu resnosti, da se pripravlja že na obrambo svojega položaja, da leze po vsej priliki v konservativnost, ker pride zdaj nanjo red.

Treba je torej napraviti obračun, pogledati, kako se ocenjuje sama sebe in kako jo ocenjuje generacija, ki jo le-ta peha v grob. V ta namen mi služi drobna knjižica slovitega kritika starejše francoske generacije Henryja Massisa »Dix ans après«, ki navaja poleg lastnih tudi mnogo tujih mnenj, zlasti glasov iz mlade generacije same.

»Ni dvoma, ta generacija se je morala oblikovati in rasti v dobi, ko ideje niso nič manj trpele kakor ljudje. Med škodami, ki jih je napravila vojna, ni najmanjša ta, da je mobilizirala tudi ideje, da so ji služile; besede, s katerimi se izražajo ideje, so trpele toliko nasilij, da jih ni več moč prepoznati. Kako naj jih najdemo za verbalizmom, ki so ga najgrše zlorabljali? Vsak pojem je postal sumljiv; besede so se obrabile: nihče ni več verjel v resnice, ki so bile vanje odete. Tako je nastal prvi upor te generacije, ki je bil upor zoper »besede«. D a d a jih pokončuje iz groze pred retoriko in ne vidi nič več kakor samovoljno tiranstvo, kjer je Baudelaire odkrival potrebo, ki je nujna iz organizacije duhovnega bitja samega. V znamenju te zavrnitve se je porodilo povojno slovstvo: še vedno očituje to sled. Dostavite, da so v razsulu sveta pretrpele moralne vrednote nič manj hudo preskušnjo: tudi v tem pogledu je zavladovala tako očitna nesorazmernost med zapovedjo in zgledom, med dejanji in besedami, da si mnogi mladi niso znali pomagati drugače kakor da so se uprli konformizmu, ki jih ni zaslepil. Zgodovina njih neuspeha, nereda, ki so se vanj pogrezali ob tem odkritju, je zapisana na dnu neštevilnih romanov mladoletništva, ki smo jih videli zrasti po vojni.«

»Tako si moremo razlagati, v čem jih je zapeljevalo Gideovo delo: v upornosti in upornost v tistem, kar ima naravnega in celó še dobrega v sebi, upornost zoper potvorjeni svet, zoper moralni vsemir, ki ni nič drugega kakor zgradba dogovorov in besed. Resnice, ki so je bili željni, — te jim filozofski relativizem vrniti ni mogel; njegove misli o človeku in življenju so bile preveč negotove, da bi jim pomagale »najti spet bistvene, možate, popolne razloge za življenje in smrt« (Thierry Maulnier). Tej potrebi po novi kontroli vsega, po preizkušanju vsega, so morali zadostiti sami v sebi samo na potih individualne odkritosrčnosti. Mar ni bil njihov j a z še edina realnost, o kateri so mislili, da drži? Toda tudi na j a z je prišel red, da je propadel; nestanovitnost, nepovezanost duhovnega življenja se je pokazala kot zaključek njegovih izčrpnih introspekcij. Kaj torej ostane od vsega tega? Velik, gluh, bolesten in grozen klic p o a b s o l u t n e m, ogromno nepotešeno metafizično poželenje. Sleherni poskus v poslednjih letih ga očituje: zakaj, kar so želeli doseči, ko so zašli v zagato subjektivne psihologije, je bila realnost bitja, večna domovina človeka; in če se jim je to izjalovilo, se jim je zato, ker niso dali inteligenci mesta, ki ji pritiče. Sleherni poskus rekonstrukcije, ki ne bo obnovil duha v njegovem prvenstvu, je izpostavljen podobnemu neuspehu.

»Evo, že to zadostuje, da podvomimo o »novem humanizmu«, o katerem govori Benjamin Crémieux. Mar hoče nadomestiti anarhijo, ki jo je rodila »odkritosrčnost«, z redom, za katerega naj bi vsakdo našel sam v sebi obra-

zec? Dasi ugotavlja neuspeh, psihološkega relativizma, ki je tega neuspeha kriv, noče zavreči; in prisoja domišljiji skrb za rešitev človeške osebe, za obnovitev sinteze človeka, ki se je v introspektivni analizi razbila. To je toliko, kakor hoteti obnavljati na osnovi čistega gibanja — nismo si mislili, da je Crémieux takšen privrženec Bergsona. Ako kakor on želimo, da bi sledila tej dobi zmede in poveljnega duha — klasična doba, in da pride na mesto iskanja odkritosrčnosti iskanje gotovosti, kličemo inteligenco na pomoč, da obnovi objektivne vrednote, ki bodo mogle prispevati k ureditvi duhov. »Oseba«, piše Crémieux, »teži za vesoljno vero, kateri bi se mogla podvreči«. V tem vsa si edina. A nápak bi bilo začenjati z zatajevanjem vesoljnosti inteligence, zakaj kjer ni splošnih načel, tudi ni izkušenj, ki bi bile sposobne roditi vesoljne misli. Mar ne trpijo dandanašnji premnogi duhovi prav radi tega, ker niso sposobni ostaviti svojo osebnost, psihološko »pretrganost«? Ne morejo dojeti niti enotnosti niti preprostosti, niti neprenehljivosti niti življenja, niti trajanja niti večnosti, niti bitja niti kakršnekoli stvari niti kakršnegakoli smotra, in so naposled prišli do prepričanja, da je resnica istovetna z njihovim obupnim nihilizmom. Zatorej ostane povelje za sleherno obnovo: najprvo metafizika, zakaj le-tá je spoznanje eksistence same in bitja, ki je v igri. Treba je bilo več kakor deset let razkroja, nereda, da začenjamo to spoznavati. Povratak k bistvu je bolj ko kdaj potreben. Niti umetnost niti književnost se temu ne smeta izogibati.«

In na drugem mestu:

»V kolikor je človek v vojni doumel človeka boljše kakor v katerikoli drugi okoliščini, je bilo verjetno, da bo izšla iz vojne generacija realističnih pisateljev. Človeku se je vse razodelo, in sicer v tako živi luči, da je bilo kazno, da ga ne bodo zajemala drugačna dela kakor taka, ki bodo tolikšni izkušnji v prestavi vrnila njen svojstveni okus. Priznajmo, da smo se prevarili. Iz tega tragičnega in neposrednega dotika s človeško realnostjo, iz tako silnih očitnosti, v katerih se je ta dotik pojavil, ni prešlo nič, ali skoraj nič v sodobno slovstvo, katero se razvija — v kolikor je moči v njem razločiti kakšno splošno tendenco — v znamenju bega iz realnosti.

»Kakor preplavljeni od dogodka, se skušajo novi pisatelji ogniti pridobitvi, in kakor hitro jim kdo nudi možnost za beg, vidimo, da to brez oklevanja store. Duhovnost jih privlačuje samo, v kolikor jih osvobaja nasilja časnosti, psihologija jih zajema samo toliko, v kolikor jih oprasča moralnosti, estetika jih zamamlja samo, v kolikor jih prepričuje o brezvzročnosti njih dejanj. Odtod književnost, ki je kakor brezbrežno vesoljstvo, kjer fantomi vesti neurejeno izdihavajo svoje enakomerne izpovedi, kjer poginja, kar je v človeku najbolj zmedenega, najbolj kalnega, kakor kužni mehurček na površju ribnika, v katerem se ne zrcali nič drugega kakor mračni obraz samotnega bitja z očmi blazneža ali norca.

»Ne želimo, da bi odjadrali mladi pisatelji na odprto morje življenja samo zato, ker se je naveličalo občinstvo in odvrnilo od teh neplodnih razkrivanj. Saj ne gre zato, da bi dajali potuho ne vem kateri konvencionalni književnosti, ki ponareja značaje, pači strast, sebi prilagaja človeško resnico.

Kakor pravi René Boylesve: »iz vzvišene resnice veje nekaj vzvišenega, in to te dela močnejšega, če ne boljšega.« Tako bi mogli prerokovati dober uspeh pisatelju, ki bo umel zvariti življenje, sprostiti vse njegove sile, ne da bi ga v čemerkoli pohabil ali popačil, in ki bi ga vsega izrazil v močni in zdravi umetnosti, prežeti s tistim življenjskim optimizmom, ki razodeva velike stvaritelje.«

Pa še to-le Massisovo mnenje :

»Po tako lahkih začetkih se iznenada zavé generacija, ki se je književno začela udeleževati pred desetimi leti, da o sebi ne bo zapustila — kljub nekaterim več ali manj bleščečim uspehom — nič drugega kot »nepovezano idejo, pripravljeno za razkroj«. Leta minevajo in pisatelji, ki so se pojavili v tem času, so videti že utrujeni in nikakor ne morejo priti k sebi. Kaj bo to idejo na novo povežalo? Posplošila je samo »nebrzdano tekmovanje samoljubnosti in mogočno poželenje po življenju«. Nobena generacija še ni uporabljala v toliki meri privilegijev svoje starosti, golega dejstva svoje mladosti, in ga s toliko vsiljivostjo rinila v ospredje: v vsakem pogledu je bilo dovolj, da si imel manj kot trideset let...

»Na kateri osnovi skupnih vrednosti se bo mogla književno zediniti ta generacija v prihodnjih letih, ko je brez moči resnične edinosti, brez smotra — četudi bi bil le drugega reda — brez vsaj prehodnega sporazuma? Kakšno izkušnjo bo mogla izročiti svojim naslednikom, ki so že nestrpni od brezplodnega vpraševanja, ko pa ni niti skupina, ko nima šole, ko nima doktrinalnega središča? Označba te generacije, zmedenost njene fiziognomije je v tem, da nima kritikov: iz njenih vrst nam ni vstal noben moralist, noben ideolog. Generacija, ki je hotela vse od kraja obnoviti, ni prinesla v književno udeleževanje niti ene postavke, ki bi bila povsem njena last, v kateri bi skušala označiti sama sebe, sporazumeti se o nekaterih vidikih, o nekaterih zaključkih, ter priklepati nanje duhove...

»Ugotoviti moramo, da nismo doživeli v poslednjih desetih letih nobene velike polemike, za katero bi bila dala iniciativo nova generacija... Tudi prepirčki, s katerimi so hlinili svoje pokretaštvo, niso nič drugega kakor nadaljevanje predvojnih diskusij: na rovaš nevednosti in pozabljivosti — kaj so neki storili drugega kakor to, da so te diskusije potegnili na svetlo, zato, da potvorijo njih pravilne zaključke, dosežene rezultate; in moral bi biti nevednež ali omejenec, kdor bi se dal prevariti od njihovih sofizmov kakor od njih domnevne novosti... Vse to se je naposled sprevrglo v zastoje, v nazadovanje in oškodovanje kulture, v katerem se je bati, da bo ves napor naših prednikov zasenčen in zgubljen.

»Zdaj se pričenjajo zavedati; in prav k le-tem se obrača mladina kakor k rezervi, pri kateri hoče najti zaslombe. Znova gleda na bližnjo preteklost; brez napačnega sramu priznava, da imajo njene najboljše diskusije svoj izvor v debatah, načelih pred l. 1914...«

Tako pometa Francija s povojnim duhom (pa ne samo starini, tudi mladina sama). Pri nas — morda nismo bili toliko pijani, pa se nam ni treba tako bridko iztreznjevati —?

Silvester Škerl